

**Andrzej Jermaczek, Tadeusz Czwałga, Bogdan Jackowiak,
Jan Stanisławczyk, Robert Stańko**

**INWENTARYZACJA I WALORYZACJA
PRZYRODNICZA TERENÓW PRZYGRANICZNYCH
ŚRODKOWEGO NADODRZA**

**Environmental survey and valuation of the border terrain
of the Middle Oderland**

Abstract

Through 1993, in the framework of a program financed through the WWF in the project „The Green Belt Oder-Neise”, an inventory of 24 gminas on the Polish-German border in the Zielona Góra and Gorzów Wielkopolski Voivodships was conducted. In an area of 4323 km² 137 general objects as well as 700 individual objects were described (including rare and endangered species of plants and animals, individual trees and their groups). The establishment of 35 new nature reserves and 312 natural monuments was proposed. Materials are assembled elaborating complex systems of nature protection on border lands.

KEY WORDS: environmental survey, Polish-German borderland, nature reserves, nature monuments .

1. Wstęp

Postępujące w coraz szybszym tempie procesy industrializacji i urbanizacji kraju powodują wzrastającą presję na środowisko przyrodnicze. Wzrasta zagrożenie szaty roślinnej, świata zwierzęcego, eliminacji z naszego otoczenia podlegają coraz to nowe gatunki roślin i zwierząt, nieodwracalne procesy degradacji dosięgają coraz to nowych środowisk. Jednocześnie nasza wiedza na temat aktualnego stanu elementów środowiska przyrodniczego, zarówno w skali kraju jak i poszczególnych makro- i mikroregionów jest nadal niewystarczająca do podejmowania kompleksowych, planowych i skutecznych działań ochronnych.

Dotychczas w Polsce nie przeprowadzono kompleksowej inwentaryzacji obiektów przyrodniczych zasługujących na objęcie ochroną, analogicznej do wykonanych przed wielu laty inwentaryzacji zabytków kultury czy surowców mineralnych. Projekt takiej akcji powstał jeszcze w okresie międzywojennym, jednak nigdy nie doczekał się realizacji. Dopiero w połowie lat 80-tych pojawiła się koncepcja Powszechnej Inwentaryzacji Przyrodniczej (Kozłowski 1985, 1986). Jej głównym celem jest skatalogowanie wszystkich obiektów przyrodniczych, które mogą być uznane za prawnie chronione w oparciu o obowiązujące przepisy.

Do najsłabiej zbadanych obszarów kraju zaliczyć można tereny leżące wzdłuż zachodniej granicy państwa. W roku 1993 Lubuski Klub przyrodników, w ramach projektu „Zielona wstęga Odra-Nysa” Światowego Funduszu Ochrony Przyrody (WWF) podjął akcję inwentaryzacji i waloryzacji przyrodniczej tych właśnie terenów w województwach gorzowskim i zielonogórskim.

Szczegółowe wyniki badań i szczegółowe wnioski z inwentaryzacji będą przedmiotem odrębnych publikacji. W poniższym referacie przedstawiono tylko najistotniejsze z nich.

2. Teren badań i metody

Badaniami objęto obszar 24 jednostek administracyjnych szczebla podstawowego — gmin, miast i gmin oraz miast, leżących w pasie przygranicznym szerokości 20—30 km. W woj. gorzowskim były to: Boleszkowice, Dębno, Górzycza, Kostrzyn, Osno, Rzepin, Słońsk, Słubice i Witnica, a w woj. zielonogórskim: Bobrowice, Brody, Cybinka, Gozdnicza, Gubin, Krosno Odrz., Lipinki Łużyckie, Lubsko, Łęknica, Maszewo, Przewóz, Torzym, Trzebiel, Tuplice i Wymiarki.

Łączna powierzchnia badanego obszaru wynosi 4323 km², z tego 2671 w woj. zielonogórskim i 1652 w woj. gorzowskim. Teren ten obejmuje pas o przebiegu południkowym, przecinający szereg regionów fizjograficznych, od Pojezierza Południowopomorskiego na północy, poprzez Pradolinę Toruńsko-Eber-

swaldzką, Pojezierze Lubuskie, Pradolinę Warszawsko-Berlińską, Wzniesienia Zielonogórskie, aż po Bory Dolnośląskie na południu (Kondracki 1980).

Jest to obszar bardzo zróżnicowany zarówno pod względem warunków przyrodniczych jak i pod względem ekonomicznym. Odzwierciedleniem tego mogą być różnice w strukturze użytkowania gruntów i zaludnieniu poszczególnych jednostek. W wielu gminach powierzchnia lasów przekraczała 60%, a nawet 65% powierzchni ogólnej. Do grupy tej należą gminy Bobrowice, Brody, Cybinka, Gozdnicza, Łęknica, Maszewo, Przewóz, Torzym i Wymiarki w woj. zielonogórskim. Gminy typowo rolnicze, z najmniejszym udziałem lasów to Słubice, Słońsk i Górzycza w woj. gorzowskim. Największy udział gruntów ornych zarejestrowano w gminie Górzycza (53,5%), natomiast użytków zielonych w gminach Słońsk i Witnica (po 22,5%). Równie zróżnicowane było zaludnienie obszaru, od kilkunastu osób na km kw. w gminach Bobrowice, Brody, Przewóz i Torzym, do kilkuset w gminach miejskich.

Zakres i metodykę inwentaryzacji oparto na propozycjach zawartych w artykułach Kozłowskiego (1985, 1986).

Materiał archiwalny obejmował dane z literatury, która dla omawianego terenu jest skąpa i zawiera zaledwie kilkadziesiąt pozycji, materiały zebrane w Lubuskiej Kartotece Przyrodniczej oraz dane zebrane w terenie w latach 1989—92.

Podstawą inwentaryzacji były prace terenowe prowadzone od końca kwietnia do połowy września. Cały obszar penetrowano dość równomiernie, korzystając przeważnie z sieci dróg, ścieżek i linii podziału administracyjnego. Szczególną uwagę zwracano na zbiorniki i ciekі wodne oraz ich obrzeża, fragmenty łąk, torfowiska, drzewostany w starszych klasach wieku, parki i inne środowiska potencjalnie interesujące pod względem przyrodniczym. Mniej uwagi poświęcono ubogim środowiskom antropogennym, np. większym kompleksom pól. Podczas prac terenowych przeprowadzano wywiady z ludnością oraz pracownikami administracji państwowej, szczególnie z leśnikami. Zinwentaryzowane obiekty nanoszono na mapy robocze w

skali 1:25000. Dla każdego założono kartę katalogową, zawierającą podstawowe informacje o jego specyfice, lokalizacji, wartości przyrodniczej i aktualnym stanie. Dane na temat wszystkich obiektów na bieżąco wprowadzono do komputerowej bazy danych.

Wyróżniono dwie podstawowe kategorie obiektów — punktowe i powierzchniowe. Do obiektów punktowych zaliczono drzewa pomnikowe, grupy drzew, aleje, oraz stanowiska roślin i zwierząt, które uznaje się za rzadkie i zagrożone w skali całej Polski (Głowaciński i inni 1992, Zarzycki i inni 1992). Za obiekty powierzchniowe uznano tereny proponowane do objęcia ochroną w formie rezerwatów, powierzchniowych pomników przyrody itp., w niektórych przypadkach uwzględniając również propozycje ujęte w nowej Ustawie o Ochronie Przyrody z dnia 16 października 1991 — użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Dla każdej z gmin opracowano oddzielny operat zawierający kompletne wykazy obiektów punktowych i powierzchniowych z ich szczegółowym opisem, mapą ich lokalizacji w skali 1:25000 oraz częścią tekstową dotyczącą geomorfologii, hydrografii, szaty roślinnej, i fauny gminy oraz jej walorów przyrodniczych i proponowanych sposobów ich ochrony.

3. Wyniki

Na badanym terenie opisano bądź zweryfikowano opisy 137 obiektów powierzchniowych. Spośród opisanych obiektów 13 to istniejące rezerваты przyrody. 7 rezerwatów leżących w woj. gorzowskim zajmuje łączną powierzchnię 4425,7 ha, co stanowi 2,7% badanego obszaru województwa. 6 rezerwatów w woj. zielonogórskim zajmuje odpowiednio 180 ha, czyli 0,06% badanego obszaru województwa. Ta dysproporcja wynika głównie z istnienia na terenie woj. gorzowskiego rezerwatu Słońsk, zajmującego 4224 ha. Dla większości rezerwatów zaproponowano zmianę statusu lub powiększenie. Żaden z istniejących na badanym terenie rezerwatów nie ma opracowanego szczegółowego planu ochrony, dla większości nie zostały jasno sprecyzowane

cele ochrony, a realizowana na ich terenie gospodarka nie jest prowadzona w oparciu o czytelne kryteria.

W woj. zielonogórskim wszystkie istniejące rezerwy to obiekty leżące na terenach leśnych. Do najbardziej interesujących należą dwa torfowiskowe — „Żurawie Bagno” w gm. Przewóz i „Wrzosiec” w gm. Lipinki Łuż. W obu przypadkach uzasadnione wydaje się powiększenie obiektów, bądź utworzenie odpowiednio szerokiej otuliny.

W woj. gorzowskim obiektem bez wątplenia najbardziej interesującym jest rezerwat przyrody „Słońsk”.

Prace terenowe wykazały istnienie na badanym terenie co najmniej 35 innych obiektów wartościowych pod względem przyrodniczym, o znaczeniu ponadlokalnym, wymagających w najbliższym czasie objęcia ochroną. 10 z nich to fragmenty lasów, 11 to torfowiska, 5 obejmuje fragmenty muraw kserotermicznych, pozostałe to inne obiekty. 19 z nich leży na terenie woj. zielonogórskiego, 15 w woj. gorzowskim, a 1 na granicy obu województw. Łączna powierzchnia wszystkich obiektów przekracza 2000 ha.

Do najbardziej interesujących obiektów przyrodniczych nie objętych dotychczas ochroną (zaklasyfikowanych do obiektów o walorach regionalnych lub ponadregionalnych) należą:

Jez. Strużka (Janiszewickie) w gm. Bobrowice, z szuwarem kłociowym i unikatowymi zbiorowiskami i gatunkami roślinności torfowiskowej (*Pilularia globulifera*, *Drosera intermedia*).

Niewielki kompleks torfowiskowy koło m. Proszów w gm. Brody z *Drosera intermedia*, *Rhynchospora alba*, *Eleocharis multicaulis*.

Kompleks 5 torfowisk wysokich rozrzuconych wśród borów k. miejscowości Biecz w gm. Brody, z rzadkimi gatunkami roślin (m. in. *Drosera rotundifolia*, *Rhynchospora alba*) i zwierząt (*Grus grus*).

Kolonia bociana białego *Ciconia ciconia* we wsi Kłopot w gm. Cybinka, z ok. 35 gniazdami i 20—30 gniazdującymi corocznie parami bocianów.

Dolina rzeki Pliszki w gm. Cybinka, Maszewo i Torzym. Naturalna dolina niewielkiej rzeki z fragmentami olsów, łągów, torfowisk i terenów źródłiskowych oraz stanowiskami wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt, między in. *Motacila cinerea*, *Lutra lutra*, *Castor fiber*.

Ciąg jezior i torfowisk około m. Mostno w gm. Dębno ze stanowiskami wielu rzadkich gatunków roślin (*Drosera rotundifolia*, *Ledum palustre*) i zwierząt (*Grus grus*).

Murawy kserotermiczne w rejonie Owczar, Lasek i Pamięcina w gm. Górzycy. Kilka fragmentów ze stanowiskami *Stipa Joannis*, *Stipa capillata*, *Anthericum liliago*, *Thesium linophyllum* i innych.

Murawy kserotermiczne w rejonie Górzycy. Roślinność kserotermiczna, punkt widokowy na dolinę Odry.

Zimowisko nietoperzy i miejsce interesującej sukcesji roślinności ruderalnej na gruzach Starego Miasta w Kostrzynie nad Odrą.

Kompleks borów bagiennych i ekstensywnie użytkowanych stawów w rejonie m. Suchleb w gm. Lipinki Łużyckie.

Zarastające jez. Żurawno w gm. Lubsko wraz z przylegającymi starodrzewami liściastymi. Spośród występujących tu roślin na uwagę zasługuje *Mattheucia struthiopteris*, spośród zwierząt *Grus grus* i *Lutra lutra*.

Torfowisko wysokie k. m. Bucze w gm. Przewóz. Sukcesja roślinności. *Drosera rotundifolia*, *Grus grus* i inne.

Jez. Papienka k. m. Gajec w gm. Rzepin z przylegającym torfowiskiem. *Drosera rotundifolia*, *Ledum palustre*, *Grus grus*.

Dolina Ilanki w gm. Rzepin, Torzym i Słubice. Naturalne, nieuregulowane koryto, na obrzeżach obszary źródłiskowe i torfowiska. Interesująca flora i fauna.

Kompleks zarastających torfianek i przyległych łąk w rejonie Lemierzyc gm. Słońsk. Stanowiska *Anser anser*, *Botaurus stellaris*, *Limosa limosa*, *Tringa totanus* i innych.

Fragmenty lasów łągowych na krawędzi doliny Odry koło Słubic.

Kompleks jeziorno torfowiskowy na południowy zachód od Torzymia.

Podmokła łąka k. m. Królów w gm. Trzebiel z jedynym w Polsce stanowiskiem subatlantycko-śródziemnomorskich sele-rów węzłobaldachowych *Apium nordiflorum*.

Fragment ekstensywnie użytkowanych stawów rybnych k. Niwicy w gm. Trzebiel ze stanowiskami *Pilularia globulifera*, *Elatine hexandra*, *Elatine triandra* i innych.

Torfowisko 3 km na SSE od m. Mosina w gm. Witnica. Licznie występujące *Rhynchospora alba*, *Carex limosa*, *Ledum palustre*.

Kompleks muraw kserotermicznych na północnej krawędzi doliny Warty między Kamieniem Małym a Mościcami w gm. Witnica.

Pozostałe 90 zinwentaryzowanych obiektów to parki zabytkowe oraz obiekty o znaczeniu lokalnym kwalifikujące się do objęcia ochroną w formie użytków ekologicznych.

Inwentaryzacja drzew pomnikowych wykazała istnienie na badanym terenie 228 obiektów zarejestrowanych. Najokazalsze z nich to wiąz w Komorowie (gm. Gubin), topola w Słońsku, dęby w Nowinach Wlk. i Dąbroszynie (gm. Witnica), Nowym Młymie (gm. Rzepin), w m. Zajątek (gm. Lipinki Łuż.), i Straszowie (gm. Przewóz). Ponad 1/3 istniejących drzew pomnikowych wymaga zabiegów ochronnych.

W trakcie inwentaryzacji znaleziono i opisano 312 drzew i ich grup nie objętych ochroną, a kwalifikujących się do ochrony w formie pomników przyrody. Do najbardziej okazałych i interesujących zaliczyć można:

- klon jawor *Acer platanoides* o obw. 400 cm i wys. 25 m przy stadionie w Słubicach,
- wierzba biała *Salix alba* o obw. 500 cm nad jeziorem na W od kolonii Sarbinowo w gm. Boleszkowice,
- wiąz *Ulmus sp.* o obw. 420 cm i wys. 25 m w Dargomyślu w gm. Dębno,

- wiąź *Ulmus* sp. o obw. 650 cm i wys. 30 m przy posesji nr 30 w Węglinach gm. Gubin,
- grupa 12 dębów *Quercus robur* o obw. 390—530 cm i wys. 25—30 m około Bronowic w gm. Trzebiel,
- bluszcz pospolity *Hedera helix* o obw. 80 cm i wys. ponad 15 m na posesji rest. Albastros przy pl. Dąbrówki w Słubicach.

Inwentaryzacja wykazała również ponad 400 stanowisk gatunków roślin i zwierząt zaliczonych do ginących i zagrożonych w skali kraju, między innymi 23 stanowiska gatunków, których stanowiska podlegają rejestracji i ochronie w formie pomników przyrody — bielika i bociana czarnego.

Materiały zebrane podczas inwentaryzacji posłużą jako podstawa prowadzonego przez WWF programu ekorozwoju terenów pogranicza polsko-niemieckiego. W oparciu o nie zaproponowane zostaną między innymi strefy priorytetowe dla ochrony przyrody i krajobrazu regionu, rozwinięte zostaną propozycje racjonalnej sieci rezerwatów, a także modyfikacja istniejącego wielkoprzestrzennego systemu obszarów chronionych. Projekt jednego z takich obszarów — parku krajobrazowego „Ujście Warty” już jest (również w ramach programu WWF) opracowywany.

L I T E R A T U R A

- GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 1992. Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL. Warszawa.
- KONDRACKI W. 1992. Geografia fizyczna Polski. PWN.
- KOZŁOWSKI S. 1985. Założenia powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej. Maszynopis. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Departament Ochrony Przyrody.
- KOZŁOWSKI Z. 1986. O powszechną inwentaryzację przyrodniczą. Przyroda Polska, 9: 3—7.
- ZARZYCKI K., WOJEWODA W., HEINRICH Z. (red.) 1992. Lista roślin zagrożonych w Polsce. Instytut Botaniki PAN w Krakowie.

Podstawowe dane statystyczne według miast i gmin na rok 1992. Wojewódzki Urząd Statystyczny w Gorzowie Wlkp. Gorzów 1993.

Zasoby Przyrody Chronionej Województwa Gorzowskiego. Wydział Ochrony Środowiska UW w Gorzowie. Gorzów 1992.

Adresy autorów:

Tadeusz Czwałga

Andrzej Jermaczek

Robert Stańko

LUBUSKI KLUB PRZYRODNIKÓW

ul. 30 Stycznia 23

66-200 Świebodzin

Bogdan Jackowiak

ZAKŁAD TAKSONOMII ROŚLIN UAM

Al. Niepodległości

Poznań

Jan Stanisławczyk

URZĄD WOJEWÓDZKI

Zielona Góra